ئەو دەمەی مرۆڤ دڵسۆزانە ستران دەچڕێت

خوێندنەوەیەکی گشتی بۆ پەنجاو سێ سترانی عاشقانەی شەمس لەنگەرودی

محەمەد کوردۆ

بەشی یەکەم

***

بەیانی، بە سواری شەمەندەفەری ئەستێرەکانی سپێدەوە
هات.
تۆ نەهاتی،
چۆلەکە چاوەڕوانەکان
لەدەوری ماڵەکەی من نیشتنەوەو
لەگەڵ هاتنی هەر سێبەرێکدا دەلەرزین..
تۆ نەهاتی،
شیعر لە دڵمەوە بۆ زارم
لە لێوەکانمەوە بەرەو دڵم هەڵفڕی..
تۆ نەهاتی،
هەتاو
لەسەرووی سەرووەکانەوە تا ئەو سەری شەقام
ڕۆیشت..
تۆ نەهاتی،
تەم دەزانێ،
کە دەبێ هەستی‌و
بەرەو ماڵی خۆی بێتەوە
لە سینگی مندا.

***

ڕەنگە لەزەتی دۆزینەوەی دنیای شاعیرێکی گەورە، زۆر لە لەزەتی دۆزینەوەی کیشوەرێکی وەکو کیشوەری ئەمریکا کەمتر نەبێت. کۆلۆمبس لە سەر زەوی ئەو کیشوەرەی دۆزییەوەو ئێمە لە ناو کاغەزو وشەو خەیاڵو فەنتازیادا دنیای تایبەتی شاعیرو نووسەران دەدۆزینەوە.

زۆر جار بیر لەوە دەکەمەوە کە مرۆڤ چەند بوونەوەرێکی سەیرە، وەکو مەحوی دەڵێت: ((بە ڕۆچوونی ئاوێ دەکا زیندەگی‌و بەدەرچوونی بایەک دەبێ مردنی))* کەچی لە زۆر باردا هەستدەکات دنیا بەو هەموو گەورەیی‌و زەبەلاحییەی خۆیەوە بەشی خەونەکانی ئەو ناکات، هەستدەکات دنیا بەو هەموو فراوانیی‌و بێسنووریەی خۆیەوە جێگەی ئەوی تێدا نابێتەوە. ئەمە لە کاتێکدا کە مرۆڤ نەک خۆی، ئەو زەوییەش وا لەسەری دەژی گەردێکی بچوکە لەنێو گەردوونێکی گەورەدا. لێرەوەیە خەونی دروستکردن‌و دۆزینەوەو گەیشتن بە دنیای دی دەبێت بەیەکێک لە گەورەترین خەونە قووڵەکانی مرۆڤ. دۆزینەوەی دنیای دی لەسەر زەوی‌و لەناو واقیعدا خەونێکە بۆ زۆرێک لەمرۆڤەکان بەدیهاتنی لە مەحاڵ دەچێت، ئەم سەرزەمینە هەزاران هەزار مرۆڤی تێدایە، کە لەبەر هۆکاری جیاجیا، نەک دنیای دی، دەستیان بەگوندەکانی خۆشیان ناگات. لێرەشەوەیە کە مرۆڤ بەدرێژایی سەردەمەکان هەوڵیداوە ئەم خەونەی خۆی لە سەر زەوی‌و لەناو واقیعەوە بۆ ناو زمان‌و فەنتازیا بگوازێتەوە. بۆ ئەمەش ئەفسانەو ئایین‌و سیحرو شیعرو چیرۆک‌و ڕۆمان‌و زۆر شتی دیکەی تاقیکردۆتەوە. هەر دەقێک بیەوێت وەڵامدەرەوەی داواکانی مرۆڤ بێت، دەبێت یان دنیای خۆی هەبێت بۆ خوێنەرەکانی، یان یارمەتییان بدات لە گۆشەنیگای تازەو نەدۆزراوەوە جارێکی دی دنیایان پیشان بداتەوە. چەند گرنگن ئەو دەقانەی دنیا لەخۆیاندا تێکدەشکێنن‌و بەجۆرێکی دیکەی دروستدەکەنەوە؟ چەند جوانن ئەو گەشتانەی مرۆڤ بەرێگاگەلێکدا دەبەن کە پێشتر پیایاندا تێنەپەڕیووە؟! چەند جوانترن کە لەو ڕێگایانەوە بۆ دنیایەکی دەبەن پێشتر نەیبینیووە؟! لێرەوە دەمەوێت خوێندنەوەیەکی گشتیی بۆ دیوانی (پەنجاو سێ سترانی عاشقانە)ی شەمس لەنگەروودی بکەم، کە دیوانێکی بچکۆلانەی ٨٠ لاپەڕەییەو مەریوان هەڵەبجەیی لە فارسییەوە کردوویەتی بە کوردی‌و گۆڤاری ئایندە لە زنجیرەی بڵاوکراوەکانی خۆیدا چاپیکردووە. لەم دیوانە بچوکەدا جگە لە سترانەکان‌و پێشەکییەکی وەرگێر، دیدارێکی شەمس لەنگەروودییش بڵاوکراتەوە، کە بۆ من بەقەد سترانەکان چێژبەخشە. شەمس لەنگەرودی لەو شاعیرانەیە، کە هەوڵدەدات خوێنەرەکانی ((بەرێگایەکدا لە پەنای دەریاوە ببات، تا ئەو کاتە لە ڕێگایەکی ئاوهاوە سەیری دەریایان نەکردبێت)). ئەم شاعیرە لەو مرۆڤانەیە کە شتەکان، ئەگەرچی سادەش بن، بەسادەیی بەسەریدا تێناپەڕن. ئەم کەسێکە هەر ڕووداوو بەسەرهات‌و هەڵوێستێک دەتوانێت لەودا ڕەهەندی شاعیرانە وەربگرێت‌و لە ڕەنگرێژکردنی جیهانبینییە شاعیرانەکەیدا شوێنەوارێکی هەبێت، بۆ نمونە، ئەو دەڵێت: ((من منالیی خۆمم ونکردووە یاریم کەم کردووە، لەو ڕۆژانەدا کە لەجێگادا کەوتبووم، مۆڵەتی ئەوەم نەبوو برۆم بەرێگادا، بەڵام ئەمتوانی برۆم‌و ڕێگا ببڕم، ڕۆژێک لەدوورەوە گوێم لەدەنگی منالان بوو، یاخیبووم‌و لەسەر قەرەوێڵکەم ڕاپەڕیم‌و ڕۆیشتم، لەنیوەی ڕێگەدا کەوتم، ئیتر تێگەیشتم ژیان کەوتنی زۆری تیایە)). لێرەوەیە کە ئەم شاعیرە لە کەوتنی منداڵێکی نەخۆشەوە، کەوتنە زۆرو بەردەوامەکانی مرۆڤی ساغ‌و بەهێز تێدەگات. ئەم هەستکردن‌و دەرککردن‌و بینینە قووڵانە بۆ ئەو خەڵکانەی بە کاری داهێنانگەراوە سەرقاڵن زۆر گرنگە. ڕەنگە ئەمە خاڵێکی جەوهەریی بێت لەوەداکە شاعیرێکی قووڵبین‌و شاعیرێکی رووکەشبین لەیەک جیا دەکاتەوە. هەر شاعیرێک ئەم هەستکردن‌و دەرککردن‌و بینینەی نەبێت دەکەوێتە ناو ئاپۆرەو قەرەباڵخییەکانەوەو ناتوانێت تاک بێتەوەو دنیای تایبەت بەخۆی پێشکەشی خوێنەرەکانی بکات، یان دنیایان لەگۆشەنیگایەکەوە پیشانبدات، کەپێشتر لەو گۆشەنیگایەوە نەیان بینیبێت. شەمس سەرەتا شیعری کلاسیکی دەناسێت‌و دوای ئەوەی دەبینێت شتەکان تیایدا دووبارە دەبنەوە، هەستدەکات ئەم شیعرە ((بۆنی کەرووی سەدەی ڕزاوی لێدیت))و دەبێت مرۆڤ هەوڵبدات خۆی لێرزگار بکات. شەمس هێشتا لە خوێندندا لە قۆناخی ناوەندی دەبێت، کە جارێکیان بە ڕۆژنامەی دیواری قوتابخانەکەیەوە شیعرێکی فەرەیدون موشیری‌و شیعرێکی فەرەیدون تەوەللی دەبینێت.

ناوی فەرەیدون بۆ ئەو لە شیعردا شتێکی تازە دەبێت، لە ڕێگای ئەو ناوەوە تێدەگات کە ((هێشتاش شیعر دەنووسرێت)).

یەکەمین شیعریش کە کاریگەرییەکی زۆری لەسەر شەمس داناوە، شیعرێکی فەرەیدون تەوەللی بووە بە ناوی (کارون)ەوە، کاریگەریی ئەم شیعرەش لای شەمس بۆ ئەوە گەڕاوەتەوە کە تیایدا باسی شتەکانی دەوروبەر کراوە، باسی کارون کراوەو ئیدی هیچ باسێک لەبارەی لێوو پەرداخ‌و مۆم‌و پەپولەوە نەبووە، کە کۆمەڵێک میتافۆری کەرووگرتووی کلاسیک بوون. شیعری کارون کارێک لە شەمسی چواردە- پازدە ساڵە دەکات کە لەو سەرەتای تەمەنەدا ((هەموو کۆنێک بە نەفرەت بکات)).

شەمس لەبەر ئەوەی خەونی گەورەی هەیە، حەزناکات شاعیرەکانی بەر لەو قەزەم‌و بچوک بن، ئەو دەڵێت ((سەرکەوتن بەسەر قەزەمەکاندا ئاسانەو ئەوە کە شاعیرانێکی وەکو شاملوو فروخ‌و سوهراب هەن، بۆ شاعیرە لاوەکان مایەی خۆشبەختییە)). ئەو لەبری ئەوەی بیر لەتێپەڕاندنی شاعیرێکی قەزەم بکاتەوە، یان بیر لە نووسینەوەیەکی دیکەی شاملو بکاتەوە، بیر لەوە دەکاتەوە بزانێت شاملو چی نەوتوە ئەم بیڵێت، چی نەکردووە ئەم بیکات.

ئەم بیرکردنەوەیە کەتیایدا شاعیرێک خەون بەوەوە دەبینێت شاعیرە گەورەکانی بەر لەخۆی‌و هاوزەمانی خۆی تێبپەڕێنێت، یان شتێک بخاتە سەر ئەزموونی ئەوان، یەکێک لە بنەما جەوهەرییەکانی داهێنانەو بەبێ ئەم بیرکردنەوەیە گەیشتن بە داهێنان وەکو گەیشتن بە سەراب وایە. شەمس هەستدەکات ((ناتوانێت بەهێزێکی دووانەیی چریکی‌و دڵێکی ڕۆمانسیانەی شاعیرانەوە بنووسێت، تا لە ساڵی ١٩٧٩دا هەموو شتێک بۆ ئەو دەگۆڕێت))و بەو ئاکامە دەگات کە ((هەر جۆرە ئایدیۆلۆژیایەک بەندیخانەیەکەو هونەر باڵاترە لە ئایدۆلۆژیا)). لای شەمس شیعر شوێنی بەدەستهێنانەوەی ئەو خەون‌و خۆشی‌و جوانیانەیە کە لە قۆناغە جیاجیاکانی تەمەنییدا لە دەستی چوون‌و لە دۆزینەوەیان لەناو واقیعدا بێئومێد بووە. خۆی لەم بارەیەوە دەڵێت: ((ئەگەر ژیان وەڵامدەرەوەی پێویستیەکانی من بوایە، ڕەنگە هەرگیز شیعرم نەنوسیایە)). ئەم شاعیرە لەبەر ئەوەی لە وڵاتێکدا دەژی کە لە دەشتێک دەچێت تیایدا هەر ساتەو سەرێک دەبردرێت‌و هەڵدەدرێت بە ئاسماندا، هەستدەکات جیهان لە حاڵەتی مەسخبوون‌و ڕزاندایە. ڕەنگە ئەم هەستە هۆکارێکی سەرەکیی بێت لەوەدا کە مەسخەکەی کافکا بە کتێبی پیرۆزی سەدەی بیستەم دەزانێت.

لای شەمس ((مرۆڤ چیایەکی سەهۆڵینەو دوو لەسەر سێی لەژێر ئاودایە))و تێگەیشتن لێی قووڵبوونەوەی دەوێت.

ئەو پێیوایە لەم وڵاتانەی ئێمەدا ((کۆمەڵگە هێدی هێدی بەرەو مۆدێرنیتە دەڕوات، بەڵام دەروونی کۆمەڵگا جنۆکە گرتوویەتی))، ((مرۆڤەکان بۆینباخ دەبەستن بەڵام مێشکیان جنۆکەی تێدایە)). دەتوانین ئەم بۆچوونانە وا بخوێنینەوە کە ئەگەر سوهراب داوایکردووە چاومان بشۆرین‌و بەجۆرێکی دی لە ژیان بڕوانین، ئەوا شەمس داوامان لێدەکات مێشکمان بشۆرین‌و بەجۆرێکی دی بیر لە ژیان بکەینەوە.

لای شەمس ((تەنیاترین پێویستیی هونەر دڵسۆزییە))و ئەو شتەی کە وایکردووە سوهراب، بەبێ ئەوەی وشەیەک دووابێت، بەچەند دێڕ بمێنێتەوەو نەمر بێت، دڵسۆزییە. ئەوەی وا دەکات شیعری فەرەیدون موشیری بمێنێتەوە ئەوەیە کە شیعری ئەو دڵسۆزانەیە. بەم مانایە یەکێک لە خەونە قووڵەکانی شەمس ئەوەیە شیعرەکانی دڵسۆزانە بن. تا ئێرە قسەکانی ئێمە لەسەر ڕوانین‌و تێگەیشتن‌و جیهانبینی شەمس بوو بەرانبەر بە دنیاو مرۆڤ و شیعرو هەندێ شتی دی، لەبەشی دووەمی ئەم نووسینەدا قسە لەسەر شیعرەکان دەکەین‌و هەوڵی خوێندنەوەیان دەدەین.

*** شیعرەکەی مەحوی لە ئەسڵدا بەمجۆرەیە:**

چیە ئەم هەموو تەنتەنەو من منت
ئەمەندە چیە فەخرو بەخ کردنت
بە ڕۆچوونی ئاوێ دەکەی زیندەگی
بە دەرچوونی بایەک دەبێ مردنت

بڕوانە: دیوانی مەحوی. لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەی مەلا عەبدولکەریمی مودەریس‌و محەمەدی مەلا کەریم. چاپی دووەم. (کۆڕی زانیاری کورد: ١٩٨٤) ل ٣٣١.